

Dr RADOSAV MARINKOVIC, docent

PRIMARNA RASPODELA I PROBLEMATIKA NORMALNE I NORMATIVNE CENE U SAMOUPRAVNOM PRIVREDNOM SISTEMU

I

OSNOVNE ODREDBE NORMALNE CENE

Princip raspodele prema radu jeste jedan od fundamentalnih principa na kome počiva sistem samoupravnog socijalističkog društva. Ono što prima pojedinac u procesu raspodele uslovljeno je, s jedne, njegovim radom, njegovim doprinosom nekom zajedničkom rezultatu, a s druge strane značajno zavisi i od veličine onog dela koji njegova grupacija, a u okviru nje njegova radna organizacija, dobija u raspodeli celokupnog društvenog proizvoda. Taj deo može da bude u skladu sa doprinosom te grupacije i organizacije u stvaranju društvenog proizvoda, može da bude veći, a može da bude i manji. Koja će se solucija ostvariti, saznaje se na osnovu poređenja tržišnih cena i cena koje bi se formirale na osnovu delovanja samo objektivnih ekonomskih zakonitosti, kada na tu cenu osim kvantiteta i kvaliteta rada (živog i opredmećenog) ne deluju drugi faktori. Pojednostavljeno rečeno, to su uslovi kada, pri ravnoteži ponude i tražnje, jedini način da jedan proizvođač bude bolji od svog konkurenta jeste da proizvede upotrebnu vrednost datog kvaliteta sa manjim utroškom celokupnog rada. Cenu određenu pod uticajem samo objektivnih zakonitosti teoretičari zovu „normalnom cenom“. Ona je oblik delovanja zakona vrednosti u robnoj proizvodnji, a u kom će obliku delovati to zavisi, pre svega, od osnovnih karakteristika društveno-ekonomskog sistema koji se istražuje i od osnovnih ponuda radnih ljudi i radnih kolektiva. Prema tome, uz pretpostav-

ljene konkurentne uslove u privredi, to su osnovna pitanja od kojih se mora poći kod istraživanja normalne cene.

Objektivna cena, sa atributom „normalna cena“, ako bi se obrazovala i teorijski objasnila, imala bi veliki značaj jer bi pokazivala koliko bi svaka grupacija prema svom objektivno verifikovanom doprinosu u stvaranju društvenog proizvoda trebalo da dobije u fazi primarne raspodele. Međutim, stvarna raspodela se ne vrši po normalnoj ceni, već po tržišnim, koje su rezultat ekonomskih i neekonomskih faktora. Poređenjem tržišnih cena sa normalnom cenom dolazi se do veoma važnih saznanja o odstupanju stvarnih kretanja od objektivnog obrasca raspodele. Ona dalje ukazuju kakav je položaj privrednih grana i grupacija, kao i to koliko je ostvaren stepen deformacije principa raspodele prema radu već u fazi primarne raspodele. Imajući u vidu ova esencijalna saznanja koja pruža normalna cena, ona je od neprocenjive važnosti za jednu društvenu zajednicu koja hoće svesnom politikom da deluje na ujednačavanje uslova privređivanja, odnosno stvaranja takvih uslova u kojima će samo rad i stvaralaštvo biti osnova u raspodeli zajednički ostvarenih rezultata. Prema tome, objektivne cene — normalna cena, a u nedostatku nje kao supstitut može se prihvatiti i normativna cena (programirana na osnovu naučnih saznanja i razvojnih potreba), predstavljaju osnovicu za jednu konzistentnu ekonomsku politiku, i uže posmatrano politiku cena. Bez njih ekonomska politika biće manje uspešna.

Normalna cena ima i veliki teorijski značaj. Ako se prihvati marksistički stav da se obrazovanje i objašnjenje cena mora posmatrati kroz tri stadijuma (opšti nivo vrednosti, prvi stadijum, preobraženi oblik vrednosti, drugi stadijum i odstupanje tržišnih cena od preobraženog oblika vrednosti, treći stadijum), to je nemoguće objasniti stvarnu sadržinu cena bez normalne cene. Ona istražuje problematiku preobraženog oblika vrednosti koji je svojstven datom tipu društveno-ekonomskih odnosa. Njen značaj u objašnjenju cena u socijalizmu isti je značaju cene proizvodnje u istraživanju cena u kapitalizmu. Govoreći o značaju istraživanja ove problematike, dr Tihomir Vlaškalić konstatuje da „treba od početka biti načisto i jasno naglasiti da reč *nije o nekom parcijalnom i specifičnom problemu cena, politike cena i sl. već o bitnom problemu funkcionisanja naše privrede u uslovima proizvodnih odnosa koje smo ostvarili* — čijim se posredstvom ostvaruju *novi procesi i koji su, ako hoćete, filozofija našeg shvatanja socijalističkog društva*“.¹

Ako je takav značaj „normalne cene“, to se kao opravdano pitanje može postaviti šta je naša ekonomska teorija dala u ovom domenu? Kao prvo, može se reći da se pojavilo mnogo koncepata

¹ Dr Tihomir Vlaškalić: „Ekonomski položaj robnih proizvođača u našem privrednom sistemu i oblik delovanja zakona vrednosti“. Iz studije „Problemi teorije i prakse socijalističke robne proizvodnje u Jugoslaviji“, Informator, Zagreb, 1965, str. 133.

„normalne cene“.² Međutim, ne postoji saglasnost ekonomista o jednom konceptu koji najvernije odražava celokupnost naših ekonomskih odnosa, U okviru mnogobrojnih varijanti normalne cene, čini nam se da su dve zauzele centralna mesta. To su dohodna cena i specifična cena proizvodnje. Imajući u vidu tu ocenu, kao i nemogućnost da se u okviru jednog ovakvog rada daje ocena i drugih koncepata, to će predmet naše pažnje biti samo dohodna cena i specifična cena proizvodnje.

KOMPARATIVNA ANALIZA DOHODNE CENE I SPECIFIČNE CENE PROIZVODNJE

Oba koncepta u svoje polazne pretpostavke „ugrađuju“ osnovne karakteristike samoupravnog socijalističkog društveno-ekonomskog sistema: društvenu svojinu nad sredstvima za proizvodnju, samoupravljanje radnih ljudi i raspodelu prema radu. Takođe i jedna i druga varijanta normalne cene polaze od konkurentnih odnosa u privredi, tj. od čistog ekonomskog modela u kome nema monopola i državne intervencije. U skladu sa tim, pretpostavljena je mobilnost svih faktora proizvodnje (radne snage i materijalnih faktora), što omogućava da se obrazuju potrebni ravnotežni odnosi u skladu sa osnovnim pobudama radnih ljudi.³

Razlike, bitne, između dohodne cene i specifične cene proizvodnje uočavaju se kada se prilazi istraživanju osnovnog motiva radnih ljudi i radnih kolektiva. Po dohodnoj ceni, osnovni motiv radnih kolektiva kao robnih proizvođača jeste težnja za maksimi-

² O nekima od tih govori se u Zborniku radova „Politika dohodaka u samoupravnoj privredi“, Rad, Beograd, 1972, str. 27—49.

³ Interpretacija dohodne cene i specifične cene proizvodnje zasniva se, uglavnom, na sledećim radovima njihovih autora:

1. Dohodna cena:

a) Problemi teorije i prakse socijalističke robne proizvodnje u Jugoslaviji, Informator, Zagreb, 1965.

b) Osnovi teorije dohotka i socijalističke robne proizvodnje u Jugoslaviji, Rad, Beograd, 1970.

c) Politika dohotka u samoupravnoj robnoj privredi, Rad, Beograd, 1972.

d) Dr Miladin Korać — dr Tihomir Vlaškalić: Politička ekonomija, Rad, Beograd, 1977.

e) Dr Miladin Korać: Socijalistički samoupravni način proizvodnje — Uvod, Prvi deo, Komunist, Beograd, 1977.

2. Specifična cena proizvodnje:

a) Grupa autora: Specifična cena proizvodnje i stvarne cene u privredi Jugoslavije 1964—1968, Institut društvenih nauka, Beograd, 1971.

b) Dr Zoran Pjanić: Teorija cena, prvo izdanje, Službeni list, Beograd, 1972.

Teorija cena, šesto izdanje, Savremena administracija, Beograd, 1979.

Robna privreda u samoupravnom sistemu, Institut društvenih nauka, Beograd, 1975.

ranjem dohotka. Dohodak se posmatra kao jedinstvena veličina, pošto se radni kolektiv nalazi u funkciji proizvođača, upravljača i prvog prisvajača rezultata svoga rada. Dohodak, u smislu novostvorene vrednosti, deli se u procesu raspodele na fond lične potrošnje i fond akumulacije. Između ova dva elementa postoji potpuno skladan odnos jer radni kolektivi vode računa da neprestano raste standard radnih ljudi, uz istovremeno stvaranje uslova za stalno proširenje materijalne osnove proizvodnje, kao neophodnog uslova za kontinuirani dugoročni rast životnog standarda. Akumulacija nije sama sebi svrha, već samo sredstvo da se ostvari cilj — stalno podizanje životnog standarda.

Prema tome, cilj radnog kolektiva po konceptu dohodne cene jeste maksimiranje dohotka, a osnovni pokazatelj rentabilnosti kod izbora najpovoljnije alternative jeste dohodna stopa. Ekonomski proces koji omogućava njeno formiranje jeste seljenje faktora proizvodnje iz grana sa nižom u grane sa višom dohodnom stopom. Tako se formira opšta društvena dohodna stopa, čija formula glasi:

$$d' = \frac{D}{SP + NR}, *$$

gde je:

d' = opšta dohodna stopa

D = ukupni dohodak na nivou cele privrede

SP = ukupna sredstva za proizvodnju na nivou cele privrede

NR = ukupni novododati rad na nivou cele privrede

Formula dohodne cene glasi: $dc = mtp + pd$, gde je:

dc = dohodna cena

mtp = materijalni troškovi proizvodnje

pd = prosečni dohodak.

Istaknimo na kraju interpretacije o dohodnoj ceni, da će se pri globalnoj jednakosti ponude i tražnje, robe svih grana proizvodnje nužno prodavati po dohodnim cenama, što je dokaz, po njenim autorima, da je to istorijski oblik delovanja zakona vrednosti u robnoj proizvodnji socijalizma.

Po konceptu specifične cene proizvodnje „lični i materijalni interesi radnih ljudi čine pokretačku i stvaralačku snagu socijalističkog društva“.⁴ Rad se tretira u ovom konceptu kao „sredstvo za život“, ali i kao „puni slobodni i stvaralački rad“, koji je u odnosu na prethodne društveno-ekonomske formacije jedino

* SP — kao materijalni faktori proizvodnje se kod metodološkog utvrđivanja identifikuju sa prosečno korišćenim osnovnim i obrtnim sredstvima.

Novododati rad (NR) izražava se u novčanom obliku i ta veličina direktno je proporcionalna broju uslovno nekvalifikovanih radnika. (O tome videti: „Politika dohotka u samoupravnoj robnoj privredi“, str. 29, 35 i 36).

⁴ Dr Zoran Pjanić: Teorija cena, šesto izdanje, str. 514.

moću u socijalizmu. Svaki pojedinac, slobodno se udružujući u radnu organizaciju, pravi bilans između, s jedne, veličine svog primljenog ličnog dohotka i kvantiteta i kvaliteta uloženog rada, s druge strane. Ako on zaključi da njegov rad nije adekvatno vrednovan prema kvalitetu i kvantitetu, a kako se predpostavlja mobilnost radne snage, to će se preseliti u neku drugu radnu organizaciju u kojoj će ostvariti veći lični dohodak. Na taj način, kroz proces seljenja, formiraju se lični dohoci kao osnovni ravnotežni odnos, tj. da lični dohoci odgovaraju kvantitetu i kvalitetu uloženog rada. Tako se ostvaruje dosledna raspodela prema radu, koja se pored velike etičke vrednosti, tretira pre svega kao ekonomska nužnost, „nešto bez čega socijalizam ne bi mogao biti socijalizam, jer bi priznavao individualno prisvajanje i po drugoj osnovi mimo rada“.⁵

Akumulacija se prema konceptu specifične cene proizvodnje tretira kao izvedena kategorija i odložena potrošnja, radi njenog celishodnog povećanja u budućnosti. S obzirom da se ne formira vrednosna cena, to radni kolektivi i ne prisvajaju akumulaciju koju su stvorili, pošto kao kriterijum za njeno prisvajanje istupa opšta stopa akumulativnosti. Formiranje opšte stope akumulativnosti vrši se seljenjem društvenih sredstava, koja, krećući se zajedno sa radom ka najrentabilnijim solucijama, dovode do „optimalne alokacije materijalnih i subjektivnih činilaca proizvodnje“.⁶ Proces stalnog seljenja „postiže takvu srazmeru ponude i tražnje, da akumulativnost teži da postane ista u različitim oblastima proizvodnje i prometa, te se vrednost pretvara u cenu proizvodnje“.⁷

Prema tome, specifična cena proizvodnje sadrži u sebi dva određujuća elementa — lične dohotke i akumulaciju, „lični dohoci prema kvalitetu i kvantitetu rada i akumulacija prema predujmljenim osnovnim i obrtnim sredstvima“.⁸ Specifična cena proizvodnje, sa ova dva konstitutivna elementa, a polazeći od osnovnog interesa proizvođača, obrazuje se u okviru osnovnih predpostavki našeg društvenog sistema. Ona definiše ravnotežu u ekonomskom sistemu.

KRITIČKA ANALIZA VALJANOSTI DOHODNE CENE I SPECIFIČNE CENE PROIZVODNJE

Često su kritičari dohodne cene, kada su davali ocene o njenoj naučnoj vrednosti, postavljali pitanje kakve bi posledice proistekle ako bi se dohodna cena prihvatila kao baza za koncipiranje jedne konzistentne ekonomske politike u smislu svesnog usmeravanja procesa društvene reprodukcije. To pitanje je zadiralo u njenu racionalnost. Bez obzira što njeni autori izričito ističu da to nije nor-

⁵ Isto, str. 518.

⁶ Isto, str. 519.

⁷ Isto, str. 519.

⁸ Dr Zoran Pjanić: „Robna privreda u samoupravnom sistemu, str. 87.

mativna cena, željena cena, već zakonitost koja odista deluje, smatramo da takva pitanja ima osnova postavljati. Naime, dohodna cena predpostavljajući konkurentne odnose u privredi, mora u svojoj biti sadržavati i visoko racionalne elemente. No, nećemo poći tim putem u proveravanju naučne valjanosti dohodne cene. Razlog je što smatramo da je ključno pitanje kod dohodne cene (motiv radnih kolektiva) nedovoljno istraženo i nedovoljno ocenjivano. Konkretnije rečeno, pošto autori dohodne cene tvrde da je ona oblik delovanja zakona vrednosti u robnoj proizvodnji socijalizma, to smatramo da je pravo i ključno pitanje koje se mora postaviti kod dohodne cene sledeće: da li je dohodna cena odista oblik delovanja zakona vrednosti u robnoj proizvodnji socijalizma? Da li robni proizvođači stvarno slede njenu logiku u svom ponašanju, kako to tvrde autori i pristalice dohodne cene.⁹

Osnovno pitanje koje istražuje dohodna cena, kao uostalom i svaki drugi koncept normalne cene, jeste šta je osnovni motiv radnih kolektiva, kao robnih proizvođača. Dosadašnja istraživanja u ovom domenu tražila su motive radnih kolektiva, uglavnom, u okviru novostvorene vrednosti. Ona su isticala kao osnovne motive celinu novostvorene vrednosti ili, pak, njene sastavne elemente — lične dohotke i/ili akumulaciju. Koncept dohodne cene, bez obzira što dohodak u procesu raspodele raščlanjava na fond akumulacije i fond lične potrošnje, polazi od dohotka kao homogene veličine. Naime, stav autora dohodne cene jeste da su radni ljudi podjednako zainteresovani da izdvajaju iz dohotka i u fond akumulacije i u fond lične potrošnje, pa se stoga dohodak kao jedinstvena veličina proglašava njihovim osnovnim motivom.

Naše je opredeljenje da težnja za što većim dohotkom, shvaćena u smislu ekonomske zakonitosti, ne potvrđuje se u stvarnom ekonomskom životu. Za nas nije sporna teza da se dohodak može proglasiti kao jedan normativni ili politički cilj kome treba težiti. Međutim, kad se kaže da je to ekonomski zakon, onda to znači da je to preovlađujući ekonomski odnos koji deluju nezavisno od volje ljudi i koga iz tog razloga nema potrebe podržavati političkim sred-

⁹ Sa ovako načelno postavljenim pristupom u ocenjivanju tačnosti koncepta dohodne cene slaže se i njen glavni autor, dr Miladin Korać. Uostalom, evo šta on o tome kaže: „Prema tome, održivost ili neodrživost *konceptije dohodne cene i opšte stope dohotka nije stvar nečijeg individualnog mišljenja već stvar prakse koja je u ovom slučaju jedini kriterij istine. Naime, ako je u socijalizmu radna snaga zaista prestala biti roba, ako su radni kolektivi kao robni proizvođači stvarno zainteresovani za stalno povećanje svoga neto-dohotka (maksimizacija dohotka — a ne profita), ako se socijalistička robna proizvodnja zasniva na takvoj tehničkoj osnovi koja omogućuje seljenje iz grana sa nižom u grane sa višom stopom dohotka, i ako do njega zaista dolazi, onda je opšta (prosečna) stopa dohotka samo prosta posledica ovakvih uslova, a dohodna cena nužni istorijski oblik u kome zakon vrednosti jedino i može delovati u takvim uslovima“ (iz studije „Problemi teorije i prakse socijalističke robne proizvodnje u Jugoslaviji“, rad dr Miladina Koraća: „Teorija socijalističke robne proizvodnje“, str. 45).*

stvima da bi se ostvario. Uostalom mnogobrojne političke akcije koje se u nas vode već dugi niz godina, kako bi dohodak postao preovlađujući ekonomski i društveni cilj, najbolja su potvrda da on to nije još postao u smislu ekonomske zakonitosti. Ako se tvrdi suprotno, onda bi takve akcije bile izlišne. U daljem dokazivanju sopstvenog stava služićemo se teorijsko-logičkom i empirijskom analizom.

Posmatrano sa logičke tačke gledišta, može se reći da je u shvaćanjima i u ponašanju ljudi, bar na dosadašnjem stupnju materijalnog razvoja i nivoa svesti, razvijena preovlađujuća težnja da imovini u ličnoj svojini pridaju veći značaj u odnosu na imovinu koja ostaje u društvenoj svojini. Pošto upotreba ličnih dohodaka ostaje u domenu lične svojine, a akumulacija u društvenoj svojini, to sledi logički zaključak da se, kod raspodele dohotka, lični dohoci preferiraju akumulaciji.

Kakva je empirijska valjanost ove teorijsko-logičke teze? U skladu sa iznetom logičkom argumentacijom slažu se i empirijski dokazi. Oni pokazuju da je na makro planu poslednje dve decenije veća briga ispoljena za lične dohotke nego za akumulaciju. Realni lični dohoci su rasli u periodu od 1957—1971. po stopi od 7,6, a produktivnost po stopi od 5,4. U periodu od 1972—1977. ove stope iznose 1,4 i 1,7.¹⁰ Zbog evidentno bržeg rasta ličnih dohodaka od produktivnosti došlo je i do njihovog relativnog porasta u nacionalnom dohotku. Lični dohoci su imali sledeći relativni udeo u nacionalnom dohotku: 1956. god. 26,5%, 1965. god. 35%, 1970. god. 41,4% i 1977. godine 40,7%.¹¹

Udeo akumulacije, iz tog i drugih razloga, pao je, na primer, za 10 procentnih poena u periodu od 1965—1977.¹² Između ostalog, to je dovelo do usporenja privredne aktivnosti (gledano i kroz stopu privrednog rasta i kroz stopu rasta produktivnosti), a ona je rezultirala u usporenijoj stopi zaposlenosti, odnosno ekspanziji stope nezaposlenosti.¹³ Tako su zaposleni, povećavajući realni lični dohodak iznad produktivnosti, narušili ekonomske okvire za dozvoljeni rast ličnih dohodaka. Čineći to u uslovima izražene nezaposlenosti, oni

¹⁰ Navedeno po Dušanu Dinkiću: Problemi vezivanja rasta prosečnih ličnih dohodaka za rast produktivnosti rada, *Ekonomist*, br. 4, str. 578.

¹¹ Navedeno po Dušanu Dinkiću: „Problemi usklađivanja rasta prosečnih ličnih dohodaka sa rastom produktivnosti rada“, *Finansije*, Beograd, 1980, br. 1—2, str. 28.

¹² Navedeno po dr Ristu Vukčeviću: „Mobilnost akumulacije bitan uslov stabilnosti jugoslovenske privrede“, saopštenje na XII susretu samoupravljača „Crveni barjak“, Kragujevac, 1980. godine, str. 6.

¹³ Stopa nezaposlenosti (broj nezaposlenih u odnosu na zaposlena lica) kretala se ovako: 1964. g. 6%, 1969. g. 9% i 1977. g. 14%. Za 1964. i 1969. navedeno po dr Nikoli Čobeljiću: *Privreda Jugoslavije*, knjiga prva, Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 273 i 275. Za 1977. po studiji: „Konceptija dugoročnog razvoja SR Srbije do 2000. godine“, *Ekonomski institut*, Beograd, 1979, str. 20.

su narušili i principe solidarnosti jer nisu vodili dovoljnu brigu o nezaposlenima. To je dokaz o postojanju konfliktnosti određenih interesa.

Osim rečenog o dohodnoj ceni, može se istaći da i pretpostavljeni uslov o seljenju faktora proizvodnje iz grana sa nižom u grane sa višom dohodnom stopom jeste nerealna jer se empirijski ne potvrđuje. U našoj privredi ne postoje ni približne mogućnosti u odnosu na one koje ističe dohodna cena u pogledu seljenja faktora proizvodnje iz jedne grane u drugu, pa prema tome ni mogućnosti za formiranje prosečne dohodne stope. Činjenica da mnoge radne organizacije godinama posluju sa gubitkom ili na granici rentabiliteta, a da ipak ne sele faktore proizvodnje u druge grane, najbolji su dokaz za to. Jedna od ozbiljnih prepreka seljenju, kako se bar u praksi ispoljava jeste, ako se ugasi život dotične radne organizacije, šta sa radnom snagom koja bez prekvalifikacija ne može da radi u drugim granama. Suočena sa tim problemom, šira društveno-politička zajednica je najčešće davala prednost, ne likvidaciji, već produženju života datoj radnoj organizaciji, obezbeđujući sredstva za pokriće njenih gubitaka. Prema tome, zbog svega napred rečenog, smatramo da se dohodak, kao osnovni motiv radnih kolektiva i dohodna stopa kao osnovni kriterijum rentabilnosti, ne potvrđuju u praksi. Bar dosadašnji praktični život, kao konačni sudija istine, nije pružio dokaze o njihovom delovanju u smislu ekonomske zakonitosti.

Kada je reč o specifičnoj ceni proizvodnje, iako smatramo da ne može nositi obeležje normalne cene, naša je ocena da ona mnogo vernije izražava realnosti naših društveno-ekonomskih odnosa. Ona, iako smatra dohodak polaznom kategorijom, daje dva uravnotežena elementa — lične dohotke i akumulaciju. Kod ličnih dohodaka, kao osnovnog ravnotežnog odnosa, kriterijum za njihovu veličinu jeste kvantitet i kvalitet uloženog rada, a kod akumulacije, kao izvedene kategorije i odložene potrošnje, veličina predjmljenih osnovnih i obrtnih sredstava. Prema ovom konceptu konstatuje se da između pojedinca i radnog kolektiva postoji podudarnost interesa, ali ne u smislu potpune identifikacije njihovih ekonomskih interesa.¹⁴ To je jedna realnost koju nije potrebno posebno dokazivati. Pojam „Pluralizam samoupravnih interesa“, razrađuje bliže i u širim okvirima tu vrstu problematike.

Takođe i sa gledišta racionalnosti smatramo da specifična cena proizvodnje ima prednosti nad dohodnom cenom. Polazeći od dva uravnotežena elementa (ličnih dohodaka i akumulacije), za razliku

¹⁴ „Ljudi se udružuju u proizvodnju zato što savremena tehnička dostignuća i velike proizvodne jedinice povećavaju proizvodnu snagu rada. Ukoliko postoji identifikovanje ekonomskog interesa pojedinca i ekonomskog interesa radnog kolektiva. Ali pune istovetnosti ne može biti, jer ljudi stupaju u određene kolektive zbog svojih ekonomskih interesa, ali isto tako istupaju iz njih i udružuju se sa nekim drugim.

od dohodne cene koja polazi od dohotka kao jedinstvene homogene veličine, specifična cena proizvodnje bila bi mnogo pouzdanija osnovica za koncipiranje jedne dugoročne ekonomske politike. Naime, njeni ravnotežni odnosi pružaju mogućnosti za ekonomski racionalno i društveno pravedno ujednačavanje uslova privređivanja između grana i grupacija. Osim toga ona bi sprečavala da se ostvari neadekvatna raspodela dohotka na akumulaciju i lične dohotke. Statistički podaci pokazuju, što smo napred istakli, da su kod raspodele dohotka više od jedne decenije lični dohoci bili precejnjeni, a akumulacija podcenjena. Uvažavanjem kriterijuma specifične cene proizvodnje kod te raspodele, navedene deformacije bi se u jednom razumnom vremenskom periodu bitno suzile. U takvim uslovima akumulacija se ne bi pojavljivala kao neki ostatak dohotka, već deo dohotka koji bi se utvrđivao prema napred iznetim kriterijumima.

Da li je specifična cena proizvodnje normalna cena? Naš stav je da ona nema atribut normalne cene. Razlog je što smatramo da se ravnotežni elementi od kojih polazi specifična cena proizvodnje mogu naučno programirati, ali da se posredstvom spontanijih ekonomskih procesa ne obrazuju, iz jednostavnog razloga jer takvi uslovi (spontani) i ne postoje. Po tom pitanju ocena je slična kao i kod dohodne cene. Pretpostavke od kojih polaze dohodna cena i specifična cena proizvodnje jesu, između ostalih, uslovi potpune konkurencije u privredi, i u skladu sa tim mogućnosti seljenja faktora proizvodnje. Napred, kod analize dohodne cene, istakli smo da u našoj privredi ne postoje mogućnosti za seljenje faktora proizvodnje, bar ne u onoj meri koja je potrebna da se ostvare određeni ravnotežni odnosi. I kod specifične cene proizvodnje, zbog odsustva seljenja, ravnotežni odnosi se ne mogu formirati slobodnim kretanjem rada i materijalnih sredstava. Diferencirano gledano, smatramo da je u našim uslovima veća pokretljivost radne snage od materijalnih faktora proizvodnje. Razlog je što jedan broj radne snage može bez ikakvih prekvalifikacija da radi u bilo kojoj grani proizvodnje, pa ne postoje prepreke za njeno seljenje kada to ekonomski interes nalaže (veći lični dohodak i slični razlozi). Međutim, drugi deo radne snage, koji ne može da se seli bez prekvalifikacije, i koji je najbrojniji, smetnja je da se ostvari potpuna mobilnost radne snage, a posebno je smetnja da se sele i materijalni faktori proizvodnje, što smo obrazložili kod dohodne cene. Saglasno ovome, veće su mogućnosti za formiranje ličnih dohodaka kao ravnotežnog odnosa od akumulacije.

Da li empirijski podaci potvrđuju prednje konstatacije? Prema nekim istraživanjima rasponi ličnih dohodaka na nivou grana po uslovno nekvalifikovanom radniku kreću se od 1 do 1,75.¹⁵ To ukazuje da je stvarno kretanje ličnih dohodaka daleko od teorijskog obrasca raspodele prema radu, koji predpostavlja specifična cena pro-

¹⁵ Videti o tome: dr Ljubomir Madžar: Tržište, cene i inflacioni procesi, Ekonomist, br. 74/4, str. 386.

izvodnje. Takođe empirijska istraživanja ukazuju da postoje velike razlike u stopama akumulativnosti na nivou grana. Osim toga ne deluju ni ekonomske snage koje teže njihovom smanjenju. Tu realnost uvažava i profesor Pjanić, autor specifične cene proizvodnje. U prilog te konstatacije neka posluži podatak da je raspon u stopama akumulativnosti osamnaest industrijskih grana, poljoprivrede, šumarstva, građevinarstva, saobraćaja, trgovine, ugostiteljstva, zanatstva i komunalne delatnosti iznosio u 1964. 5:1, a u 1968. godini se povećao na 12:1. Međutim, ekstremi ipak ne pružaju pravu sliku odnosa. Važnije od toga jeste posmatranje kretanja u okviru ekstremnih vrednosti. Ta analiza pokazuje da je jedan broj grana menjao svoj redosled po osnovu visine stope akumulativnosti, dok su druge zadržavale svoje stalno (povoljno ili nepovoljno) mesto. Među te grane, čije je mesto na rang listi bilo postojano i to dosta udaljeno od prosečne stope akumulativnosti (na gore ili dole) bile su sledeće grane i oblasti: elektroenergija, proizvodnja uglja i koksa, crna metalurgija, industrija gume, grafička industrija, raznovrsna industrija, poljoprivreda, ribarstvo i saobraćaj. To pokazuje „da su uravnotežujuće sile u privrednim kretanjima bile nadvladane od nekih drugih“.¹⁶ Do sličnih zaključaka dolazi se i za 1975. i 1976. godinu kada se uporedi stvarni dohodak sa ravnotežnim, čiji su ravnotežni elementi — lični dohoci i akumulacija.¹⁷ Očigledno je da naš sistem nije dostigao takav nivo razvoja da podstiče kreaciju onih vrednosti koje predpostavlja specifična cena proizvodnje. Za to je potrebno mnogo više pravih ekonomskih vrednosti i mnogo više radnog morala. Između ostalog, sistem mora primoravati privredne subjekte da povećanje poslovnog rezultata traže, pre svega, povećanjem produktivnosti i ekonomičnosti, a ne podizanjem cena. Naravno, što to nije postalo preovlađujuće ponašanje „krivicu“ ne snosi specifična cena proizvodnje, već samo ukazuje da je sa aspekta prakse veoma teško dati verifikaciju svih njenih stavova.

Naša krajnja ocena o specifičnoj ceni proizvodnje bila bi: da je to objektivna cena koja izražava jednu od zakonitosti razvijene savremene robne proizvodnje (akumulacija saglasno veličini poslovnih sredstava), s jedne i jedan od osnovnih idejnih stavova samoupravnog socijalističkog društva (rad kao osnovni izraz materijalnog i društvenog položaja čoveka), s druge strane.

TENDENCIJE BUDUĆIH ISTRAŽIVANJA U OBLASTI NORMALNE I NORMATIVNE CENE

Autori dohodne cene i specifične cene proizvodnje pošli su od konkurentnih odnosa u privredi, pošto se jedino u takvim uslovima i može istraživati normalna cena. Međutim, u stvarnosti monopol-

¹⁶ Dr Zoran Pjanić: Teorija cena, str. 529.

¹⁷ Isto, str. 530—531.

ski i oligopolski elementi i državna intervencija imaju dominirajuće mesto u formiranju cena, a ne elementi potpune konkurencije. Kod nas je već niz godina prisutna kontrola cena za većinu proizvoda,¹⁸ a istraživanja nekoliko naših instituta ukazuju da su cene daleko više determinisane pod uticajem subjektivnih faktora (raznih mera države), a mnogo manje su rezultat objektivnih faktora (kao što je kretanje produktivnosti rada).¹⁹

Ako nema ni približno uslova za konkurenciju, a koncept normalne cene polazi od konkurentnog modela, onda on polazi od toga kako bi se radni kolektivi ponašali kad bi postojali pretpostavljeni konkurentni uslovi. A to „kako bi kad bi“ jeste osnovica i za jedno normativno razmatranje cena. Naime, u uslovima kontrole cena radni ljudi neće slediti logiku normalne cene. Oni jednostavno nisu stavljeni u takve uslove da bi bili „primorani“ da se ponašaju kako to „propisuje“ normalna cena. Umesto da se orijentišu na borbu za povećanje dohotka, na primer, putem podizanja produktivnosti i ekonomičnosti, što bi bilo u skladu sa logikom normalne cene, oni se više orijentišu ka dokazivanju opravdanosti njihovih zahteva u podizanju cena. To im izgleda efikasnije sredstvo u povećanju dohotka, a to je suprotno duhu normalne cene, koja podrazumeva visok stepen ekonomske racionalnosti u ponašanju privrednih subjekata.

Iz tog razloga, istraživanja u oblasti traženja neke objektivne osnovice, kao baze za formiranje cena, moraće da poprimaju stalno i normativne elemente. Naime, zbog odsustva elemenata jedne zdrave konkurencije, istraživači će morati da postavljaju pitanje kakve bi cene „objektivno“ trebalo da budu. To „objektivno“, umesto tržišta sve više će određivati nauka. Izgleda kao da dosadašnje iskustvo pokazuje da će savremeni tokovi privrede u većoj meri biti programirani na osnovu naučnih saznanja, a u manjoj će biti determinisani tržišnim kretanjem. U traženju takve objektivne, racionalne osnovice za formiranje cena, ne smatramo da bi trebalo zaoobići koncepte dohodne i specifične cene proizvodnje. Uz imitiranje uslova potpune konkurencije, elementi dohodne cene i specifične cene mogli bi naučno da se programiraju i kao takvi bi predstavljali solidnu osnovicu za formiranje tržišnih cena i šire od toga, za jednu dosledniju ekonomsku politiku. Naša prednja analiza je pokazala da veći analitički značaj ima specifična cena proizvodnje jer je ekonomski racionalnija i bliža realnosti naših društveno-ekonomskih odnosa. Naime, mi smatramo da je ona verno opisala osnovne karakteristike društveno-ekonomskih odnosa i da je tačno odredila motiv radnih ljudi. Međutim, pošto ne deluju uslovi potpune kon-

¹⁸ O tome videti: 1. Dr Zoran Pjanić: „Teorija cena“, str. 533. i 534; 2. Dr Božidar Cerović: „Raspodela i akumulativna sposobnost jugoslovenske privrede“, saopštenje za XII susret samoupravljača „Crveni barjak“, Kragujevac, 15—16. februara 1980, str. 8.

¹⁹ Videti: Dr Zoran Pjanić, op. cit., str. 524—535.

kurencije, ravnotežni odnosi koje opisuje specifična cena proizvodnje (lični dohoci i akumulacija) ne mogu se formirati spontanom ekonomskim procesima (seljenjem radne snage i materijalnih faktora proizvodnje). Pošto se ovi elementi ne formiraju kroz spontane ekonomske procese, a kako je u njima sadržan visok stepen ekonomske racionalnosti, to bi ih trebalo na bazi naučnih saznanja programirati.

Zbog svega napred rečenog, u budućim istraživanjima u ovoj oblasti sve više će dobijati u značaju koncepti objektivnih cena kao što je reprodukcijaska cena Franca Černea, kao i slični koncepti. Takođe nastojanja teoretičara da se odrede objektivne cene naučnom metodologijom za svaki faktor proizvodnje prema njihovom doprinosu u stvaranju zajedničkog rezultata, istraživanja su od izuzetnog značaja. Ona treba da omoguće nestajanje „precenjenosti“ i „potcenjenosti“ pojedinih faktora proizvodnje i u skladu sa tim pravilniju alokaciju proizvodnih resursa. Smatramo da će centralno mesto u tim istraživanjima imati radna snaga, odnosno određivanje njene cene i to iz sledećih razloga:

Prvo, istraživanja i marksističkih i građanskih teoretičara pokazuju da je to najvažniji faktor proizvodnje sa gledišta produktivnosti u stvaranju upotrebnih vrednosti.²⁰

Drugo, radna snaga u našim društveno-ekonomskim odnosima ne posmatra se samo kao proizvodni faktor, već i kao upravljač u proizvodnim procesima.

Već sama konstatacija da radna snaga u socijalizmu ima cenu izaziva oštre rasprave suprotnog gledišta koje to kvalifikuje kao priznanje da je radna snaga i u socijalizmu roba. Odmah na početku ovog dela izlaganja želimo da istaknemo, prihvatajući da radna snaga u socijalizmu ima svoju cenu, ili treba da je ima, mi odlučno odbijamo da to ima bilo kakve veze sa njenim robnim oblikom u kome se ona nalazila u kapitalizmu. To pogotovu ako se cena shvati ne u strogo ekonomskom (tržišnom) smislu, već generičkom, kao indeks alternativa. Konkretnije rečeno, ne određuje tako shvaćena cena robni oblik radne snage, i njen položaj kao društvenog bica, već karakter društvenih odnosa (karakter svojine, odnosi raspodele, pravo na upravljanje i sl.). Ekonomski (i društveno) veoma je racionalno da radna snaga ima svoju cenu isto tako kao što treba da je imaju i drugi faktori proizvodnje. To je uslov optimalne alokacije i upotrebe proizvodnih faktora. Bez jedne objektivno određene cene (u ovom slučaju naučnom metodologijom), nemoguće je racionalno organizovati upotrebu faktora proizvodnje saglasno zakonu ekonomije — da se sa minimalnim utroškom faktora proizvodnje

²⁰ Tako su, na primer, Douglas i Solow u svojim statističkim istraživanjima, utvrđujući relativni značaj radne snage i kapitala u podizanju produktivnosti, došli do zaključka da 1% povećanja radne snage dodaje tri puta veću količinu proizvoda, nego što to daje 1% povećanja kapitala. (Navedeno po Paul-u Samuelson-u „Ekonomija“, Beograd, 1969, str. 552—553.

postizu maksimalni rezultati. Prema tome, odrediti realnu cenu svakog proizvodnog faktora prema njegovom udelu u stvaranju zajedničkog rezultata jeste osnovno pitanje raspodele, jeste i osnovno pitanje sistema i to, prvo, u domenu njegove efikasnosti, a drugo u oblasti pravilne raspodele (posmatrano i sa ekonomske i etičke tačke gledišta). Takvo rešenje bi eliminisalo „potcenjenost” i „precenjenost” pojedinih faktora proizvodnje. To bi potisnulo i razna pseudo-socijalistička shvatanja u oblasti raspodele, prema kojima radnu snagu treba favorizovati kao proizvodni faktor, jer je reč o jednom humanom socijalističkom društvu u kome treba lepo da se živi a relativno malo da se radi. Mi humanizam vidimo u domenu pravedne raspodele i to, prvo, što će svaki faktor u raspodeli dobiti prema svom doprinosu u stvaranju zajedničkog rezultata, a drugo što će pojedinci za isti homogeni rad (istog kvaliteta i kvantiteta) dobijati isti lični dohodak. To bi naravno, bio teorijski obrazac kome treba težiti. Humanizovanje u procesu rada gde se stvaraju upotrebne vrednosti i vrednosti mi vidimo u tome što će radnik jačanjem materijalnih proizvodnih snaga, stalno poboljšavati uslove rada na svom radnom mestu i što će kroz proces upravljanja sagledavati smisao i rezultat svoga rada i u uslovima kada se njegov rad svodi na obavljanje samo neke operacije u ukupnom rezultatu rada radnog kolektiva. Stvarni, istinski humanizam vidimo i u doslednijem ostvarivanju principa solidarnosti.

Međutim, gledišta o humanizaciji, u smislu da radnik samo zato što živi u socijalizmu treba manje da radi od radnika u kapitalizmu, ekonomski (i društveno) su neodrživa na današnjem stupnju razvoja materijalnih proizvodnih snaga. Ona slabe stvaralačke napore radnih ljudi u socijalizmu, koji treba da se maksimalno angažuju u procesima rada, i da možda, u jednom podužem vremenskom periodu i više rade od radnika u kapitalizmu, kako bi socijalizam, uz komparativne društvene prednosti, odneo konačnu i ekonomsku pobedu nad kapitalizmom, a posebno na polju produktivnosti. „Produktivnost rada, to je u krajnjoj liniji najvažnije, najglavnije za pobedu novog društvenog poretka. Kapitalizam je stvorio takvu produktivnost rada kakva se pod feudalizmom nije mogla ni zamisliti. Kapitalizam može biti konačno pobeđen i biće konačno pobeđen time što socijalizam stvara novu, daleko višu produktivnost rada“. (podvukao R. M.)²¹

Na kraju želimo da kažemo da pod cenom radne snage podrazumevamo lični dohodak, čiji nivo sa gledišta pojedinca treba da bude određen kvantitetom i kvalitetom njegovog rada, a ukupno kretanje mase ličnih dohodaka, na nivou cele privrede treba uskladiti sa kretanjem prosečne stope produktivnosti rada. Tako određena cena radne snage predstavljala bi zadovoljavajuće ekonomsko rešenje, a bila bi u skladu i sa našim društveno-političkim opredeljenjima.

²¹ V. I. Lenjin: „Velika inicijativa“, Kultura, Beograd, 1946, str. 23.

Dr. RADOSAV MARINKOVIĆ

PRIMARY ALLOCATION AND THE PROBLEMS OF NATURAL
AND TARGET PRICES

S u m m a r y

In the paper „Primary Allocation and Problems of Natural and Target Prices“ has been discussed one of the most significant economic problems of the selfmanaging socialist economy. Natural price, by definition, estimates the share of every single economic branch and grouping in making national product in purely economic conditions. Real prices being the result of both economic and noneconomic factors, that by their comparison with the natural price, one can come to know how much real allocation deviates from the pure economic model of allocation. In that way one can get familiar with the position of economic branches and groupings, and also with the conclusion about the rate of realization of the princip of the allocation, according to work in the phase of primary allocation.

Among numerous concepts of natural price, two of them have been realised. These are the income price and the specific price of production. With the income price, it has been estimated that this is not the natural price of selfmanaging socialist economy of goods, for the income, as a basic motive of workers' collectives, is not being proved in practice. It is not presented in the sense of economic law. To support this constatation there have been emphasized some theoretical-logical and empirical proofs. As the theoretical-logical argumentation there has been mentioned different behaviour of working people to the things being in personal and national ownership. They give preference to the property that is in personal ownership. This is the reason that one can't claim that working people will be equally interested to set aside from the income for both the fund of accumulation and the personal consumption fund. Preference will be given to the personal income, for their usage is in the domain of personal property, while the use of accumulation stays in national property. This different behaviour of the working people, by the income allocation to the personal incomes and accumulation, is the reason that the income, as a unique value, can't be treated as a basic motive of workers' collectives. With this theoretical-logical argumentation the empirical data agree too. They show that in the last two decades the workers' collectives had expressed a greater care for the growth of personal incomes than accumulation. Real personal incomes rose faster than the productivity of work, as the allowed economic framework for their using.

The specific price of production is closer to the reality of selfmanaging socialistic socio-economic relations. Starting from the income it gives two balanced elements — personal incomes and accumulation. Personal incomes, as the starting element, correspond to both quantity and quality of the work invested. The accumulation is a derived category and it is observed in relation to the value of the down payed initial and working capital. Thus dif-

ferentiated criterions for fixing the personal incomes and accumulation do not offer any possibility for the „overpriced“ personal incomes and „under-rated accumulation“ and vice versa. Therefore, the specific price of production has been estimated as an economically rational variant of the objective price.

The author of this paper has drawn a general conclusion that neither income nor specific price are natural prices. Balanced relations that they describe, can't be formed by free economic processes, as their authors suppose. Namely, they start from the competing relations in economy, what doesn't correspond reality and they neglect the monopol elements and the intervention of government as dominating factors. Real movement of the factor of production by far falls behind in relation to its intensity that is supposed by the income price and specific price of production. From that reason, the concepts of target prices will attract more and more attention. In scientific researches more and more questions will be asked about „objective“ relations between prices. This „objective“ in modern conditions, will be less and less determined by the market, and more and more it will be done by science.

Д-р РАДОСАВ МАРИНКОВИЧ

ПЕРВИЧНОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ И ПРОБЛЕМАТИКА НОРМАЛЬНОЙ И НОРМАТИВНОЙ ЦЕНЫ В САМОУПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ СИСТЕМЕ

Резюме

В связи с работой „Первое — примарное распределение и проблематика нормальной и нормативной цены“, расправлялся один из самых важных экономических вопросов самоуправляющегося социалистического хозяйства. Нормальная цена, по дефиниции мерит часть каждой хозяйственной отрасли и группировки в осуществлении общественного продукта, в чисто экономических условиях. Так как действительные цены представляют результат экономических и неэкономических факторов, то их сравнением с нормальной ценой можно дойти до сознания сколько действительное распределение различается од чистого экономического модели распределения. Таким образом доходим до сознания о положению хозяйственных отраслей и группировки а также и до заключения в какой степени действительно осуществляется принцип распределения по труду в фазе первог — примарного распределения. Из многочисленных конспектов нормальной цены сделаны анализы двух цен. Это доходная цена и специфичная цена продукта производства. У доходной цены проценили, что она не представляет нормальную цену самоуправляющегося социалистического товарного хозяйства, так как доход (прибавочная стои-

мость) основная цель трудового коллектива, не подтверждается в практике. Он не показывается в смысле экономической закономерности. В приложении этого утверждения выдвинуты теоритическо-логические и эмпирийские доказательства. Как теоритическо-логические аргументы наведено дифференцированное т.е. различное поведение трудовых людей в отношении к вещам, которые находятся в личной и общественной собственности. Они дают преимущество личной собственности. Это одна из причин которая говорит, что нельзя доказать о том что рабочие люди будут одинаково заинтересованы, чтоб из дохода выделять и в фонд аккумуляции и в фонд личной потребности.

Преимущество будет дано личным доходом, так как ихняя потребность идёт в области личной собственности. Это различное поведение рабочих людей в распределении дохода на заработную плату и накопления (аккумуляцию) и есть причина того что доход, как единственная величина не может считаться как основная цель рабочих коллектива. Эту теоритическо-логическую аргументацию подтверждают статистические данные. Так в последние две десятилетки статистические данные показывают то, что рабочие коллективы выражают большую заинтересованность за рост заработной платы, од накопления (аккумуляции). Реальная заработная плата растёт быстрее од производительности труда, как разрешеного экономического движения в рамках этой области.

Специфичная цена производства блиска реальным самоуправляющим отношениями. Эта цена, начиная од дохода, даёт два уравновешенных элемента и то — заработную плату и аккумуляцию.

Заработная плата, как исходний элемент, отвечает качеству и количеству уложеного труда. Аккумуляция это категория, которая отвечает величине авансированных капитальных вложений. Различные критериумы за утверждение заработной платы и аккумуляции не даёт возможности за относительно высокую зарплату и относительно малую аккумуляцию. В связи с этим специфичная цена продукта проценена как единственная экономическая рациональная варианта объективной цены.

Автор работы вывел общее заключение того, что доходная цена производства не могут считаться нормальными ценами. Уравновешенные отношения, о которых они пишут не могут свободно формироваться в экономическим процессами, как претполагают их авторы. Они идут од конкурентских, отношений в хозяйстве, что не отвечает действительности, а запускают монопольные элементы и государственную интервенцию, как доминантне факте. Реальное переселение факта производства далеко отстаёт в отношении на его интезитет, которые представляют доходная цена и специфичная цена продукта производства. По этой причине всё больше привлекает внимание концепти нормативных цена. Все чаще в истраживаниям ставится вопрос какие бы должны быть объективные отношения между ценама. Эта „обективность“ всё меньше будет употребляться в совремённым условиям с определением рыночного хозяйства а все больше это будет делать наука.